

Uluslararası Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi

International Journal of Humanities and Art

<http://www.trkdergisi.com>

Araştırma Makalesi / Research Article

e-ISSN:2757-6388

trk dergisi

2022

3(1):58/71

Geliş Tarihi / Receive : 15.08. 2022

Kabul Tarihi / Accepted : 14.12. 2022

Potestar Ve Törenselle İmagoloji: Kitab-ı Dede Korkut Metninin Araştırılması Üzerine

Potestar And Ceremony İmagology: On Investigation Of Kitab-i Dede Korkut Text

Farah Calil

filolojiye üzere elmler doktoru, professor Bakı Avrasiya Universitesi Ümumi
Filolojiye kafedrası

doctor of sciences in philology, professor, Department of General Philology,
Baku Eurasian University

e-mail Calil.farah72@mail.ru

Orcid ID:0000-0001-6894-4401

Atıf/Cite as: CELİL, Farah(2022). Potestar Ve Törenselle İmagoloji: Kitab-ı Dede Korkut Metninin Araştırılması Üzerine. trk Uluslararası Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi, 3 (1). Retrieved from:

<https://www.trkdergisi.com/index.php/trk/authorDashboard/submission/102>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından ve bir intihal programında incelenmiş intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two reviewers and in a plagiarism program and has been confirmed to be free of plagiarism.

Potestar Ve Törenselle İmagoloji: Kitab-1 Dede Korkut Metninin Araştırılması Üzerine

Öz

Makale, Dede Korkut destanında yer alan potestar ve ritüelist imagoloji konularına ayrılmıştır. Makalenin temel amacı, karşılaştırmalı çalışmaların bir alanı olan imagoloji ilkeleri doğrultusunda Dede Korkut destanına yansıyan Oğuz-Kıpçak ilişkileri arasındaki çatışmaların kökenlerine tarihsel bağlamdan bakmaktır. Aynı zamanda destanda yer alan "kendinden" ve "öteki" kavramlarının mitolojik-ritüelist çekişmelerden nasıl ortaya çıktığını incelemektir.

Makaleden önceki ana görevler, destan çalışması sırasında Oğuz-Kıpçak ilişkilerinde "kendinden" ve "öteki" kavramlarını hem potestar hem de realist bağlamda ortaya çıkarmaktır.

Makalede yansıtılan sorunun bilimsel yeniliği, Dede Korkut destanına da yansıtılan Oğuz-Kıpçak meselelerine "kendinden" ve "öteki" kavramından yaklaşmasıdır. Makalenin yeniliğine gelince, ilk defa Dede Korkut destanında bu soruna Oğuz-Kıpçak ilişkilerinin imogolojik bağlamından potestar ve ritüelist bir bakış açısıyla yaklaşıldığını belirtmeliyiz. Makalenin konusu Dede Korkut destan metnlerine imagoloji yapıdan yanaşmaktır. Konu, Oğuz-Kıpçak ilişkilerine "kendinden" ve "öteki" problemine potestar ve törenselle bağlamdan yaklaşımdır. Konuya bu bağlamdan yaklaşıldığında, destanın yazımı sırasında kaydedilen meseleler ve iktidar meselelerinden kaynaklanan benlik ve başkaları sorununun sebepleri netlik kazanmaktadır.

"Kendinden" ve "öteki" sorununun birçok etnokültürel normda, özellikle de giysilerde ortaya çıktığı kanıtlanmıştır. Bu fikrin mitolojik-ritüalistik ifade biçimleri de açıklığa kavuşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türk, Destan, İmagoloji, Potestar, Ritüalistik

Potestar And Ceremony İmagology: On Investigation Of Kitab-i Dede Korkut Text

Abstract

The article is devoted to potestar and ritualist imagology in the book of "Dede Korkut".

The main purpose of the article is to look at the origins of the conflicts between the Oguz-Kipchak relations, which are reflected in the Dede Korkut epic, in line with the principles of imagology, which is an area of comparative studies. At the same time, it is to examine how the concepts of "self" and "the other" in the epic emerged from mythological-ritualist conflicts.

The other main tasks before the article is to reveal the concepts of "self" and "other" in Oghuz-Kipchak relations in both potestar and realist contexts during the epic study.

It has been proven that the "self" "the other" problem arises in many ethnocultural norms, especially in clothing. The mythological-ritualistic expressions of this idea have also been clarified.

Keywords: Turk, Epic, İmagology, Potestar, Ritualistic

Potestar Ve Törenselsel İmagoloji: Kitab-1 Dede Korkut Metninin Araştırılması Üzerine(Potestar And Ceremony İmagology: On Investigation Of Kitab-i Dede Korkut Text)

Giriş

Günümüzde modern karşılaştırmalı çalışmaların bir dalı olarak imagoloji, bu alandaki araştırmaların temelini oluşturmaktadır. Beşeri bilimlerin bir dalı olarak imagoloji (kelimenin tam anlamıyla İngilizce'de imagology), ulusal düşüncede "kendinden", "öteki" anlamında milletler, ülkeler ve kültürlerin incelenmesidir. İmagoloji genel bir paradigma olarak farklı kültürlerle yansıyan "öteki", "yabancı" kavramlarının anlamına açıklama (dil, etnografya, folklor, edebiyat, kültürel çalışmalar, sanat vb.) getirir.

Sanat alanında bu tür stereotipler daha yeterli bir tezahürde ortaya çıkar ve sanatsal imagoloji olarak adlandırılmaz (Alekseyeva, 2017, s.7). İmagoloji kelimesi ilk olarak 1920'lerde sosyolojik bir terim olarak ortaya çıkmasına rağmen, filoloji kısa sürede bu alanı benimsedi. Başlangıçta Fransa'da ve daha sonra Amerika Birleşik Devletleri dahil olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerinde bu alanda kapsamlı araştırmalar yapıldı. Rusya'da bu alandaki ilk çalışma 1975 yılında A. B. Davidson'un "Uzak bir ülkenin görüntüsü (Afrika hakkında)" eserinde ortaya çıktı. (Boytsov, 2010, s.5).

Sanatsal İmagoloji Ve Etnostereotip Kavramı

Edebiyat alanında, sanatsal imagoloji yani edebiyat imagolojisi olarak komparativistika alanı gibi değerlendiriliyor ve diğer halkların sözlü eserlerindeki karakterleri eleştiriliyor. Folklor imagolojisi, metin olarak sözlü yaratıcılık ve onun çeşitli türlerinin incelenmesi ile ilgilenir. "Öteki" karakteri (ulusal zihniyeti, karakteri, değer sistemi, bakış açısı, davranış türü vb.), şu veya bu etnosun etno-klişesinden algılanır. İmagoloji, milli kavrama kişisel veya milli konunun çelişki ve benzerliklerine dünyayı algılama zihniyetinden yaklaşır.

İmagoloji modern araştırmalarda edebiyat ve kültürel bağlamda incelenir. Yöntem olarak bu tür araştırmalarda ağırlıklı olarak karşılaştırmalı-tarihsel yöntemler kullanılmakta ve yukarıda da belirtildiği gibi "öteki", "yabancı", (başka ülke, başka millet vb.) ele alınmaktadır. "Yabancı" kavramı, imagoloji kavramında bir etnostereotip olarak algılanır ve esas olarak bir ulusun diğerine karşı tutumunu ifade eder. Etnik stereotipler daha çok herhangi bir etnik grubun sabit bir görüntüsü olarak algılanır.

Etno-klişeler, ulusal bilgiyi ve o ulusun temsilcilerinin duygusal olarak değerlendirici özelliklerini içerir. Uluslararası ilişkiler temelinde oluşan bu tür kalıp yargılar, donmuş bir şema ya da mantıksal bir algı değil, duygusal

Farah CELİL

imagoloji açısından yaşayan bir sanatsal imgedir ve bu imgeler kişisel, daha doğrusu bireysel değildir. (Alekseyeva, 2017, s.11).

S. Stepanov "tüm kültürlere farklı biçimlerde nüfuz eden herhangi bir kolektif kitle, popüler, ulusal dünya görüşünün ana kavramlarından biri olarak yüzleşme konumunu ele aldı." (Stepanov, 1997, s.4). Tarihi gelişme döneminde herhangi bir toplumda "öteki"ne bakış açısı farklı bir içeriğe sahipti. Bu nedenle de "öz" ve "öteki" kavramı, imgelerin ilk kurgusu olarak arketipsel kavramda karşımıza çıkar (Boytsov, 2010, s.8).

Bilinçsizlik ve a priori faaliyetin oluşturduğu yönler ve okullar - tüm dünya kültürüne nüfuz eden ve bazen iç çatışkı ile donatılmış çok yönlü bir "(kayıp cennet - bulunan cennet)" olarak hayali faaliyetin oluşumu, bireysel eserlerin temel görüntülerinde ortaya çıkar. (Alekseyeva, 2017, s.17). Arketipsel özelliklere sahip bir "yabancı" imajı, orijinal kaynaklardan alınan ancak "farklı" bir milliyetten gerçek insanlar gibi nesillerden miras alınan kavramsal bir soyutlamadan türetilmiş gibi görünmektedir (Alekseyeva, 2017, s.17).

Zihniyet prizmasından hareket eden imagoloji, bir bireyin veya grubun mecazi düşüncesini ve ahlaki değerlerini içerir. Milli zihniyet kavramı, milliyet kavramına çok yakındır. Her ikisi de tarihsel olarak oluşmuş ulusun toplumsal bilincini, kültürünü, davranışsal öğelerini ve kolektif özbilincini içerir.

Bir bireyin ya da etnik grubun kendisinden farklı olan başka bir birey ya da etnik gruba karşı tutumu dil aracılığıyla ifade edilir. Bunun için o etnik gruba ait ana unsurlar öne çıkıyor. Örneğin, Kitab-ı Dede Korkut'ta geçen "kara cüppeli kafirler" ifadesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Bu ifadeler sabittir ve nettir. Konuya yapısal bir bağlamdan bakarsak, o zaman kafirler dünyası, insanların tarihsel ve psikolojik durumu ve zihniyetiyle bağlantılıdır.

İmgeolojinin ana konusu bir milletin davranış ve zihniyeti hakkında, başka bir milletin kalıplaşmış fikirlerinden oluşur. İmgeoloji, genç ve aktif olarak gelişen bir bilim alanıdır. 1980'lerden bu yana Almanya, Fransa ve Hollanda'da bu alanla ilgili kapsamlı araştırma merkezleri kurulmuştur. Modern çağımızda, bir ulusun başka bir ulus tarafından kabulü konusu tüm dünyada bilimsel araştırmaların konusu haline gelmiştir ve geniş insani bir bakış açısıyla değerlendirilmektedir. İmgeolojinin folklor metinleri sırasında mit metinlerine de uygulanması mümkündür. Bu fikri netleştirmek için bazı folklor örneklerine bakmak gerekmektedir.

"Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi"
"International Journal of Humanities and Art"
[trk dergisi/2022]

e-ISSN:2757-6388
Cilt/Volume:3
Sayı/Issue:1

Potestar Ve Törenselle İmagoloji: Kitab-1 Dede Korkut Metninin Araştırılması Üzerine (Potestar And Ceremony İmagology: On Investigation Of Kitab-i Dede Korkut Text)

“Kitab-1 Dedem Korkut” Destanında Potestar İmagoloji:

Önce de bahsettiğimiz gibi, modern kompotivistlerde sanatsal imago ve edebi imago terimleri yer almaktadır. Sanatsal imago, geleneksel etnostereotip düşüncesinin edebiyatta simgesel ifadesi anlamına gelir. Edebi çalışmalarda imago terimi, bu imgelerin yorumlanmasını ve imgelerin çözümlenmesini içerir.

İmageolojide, yalnızca "Yabancı" karakteri değil, aynı zamanda "Yabancı" otoriteler de araştırma nesnesi haline gelir. Elbette "Yabancı" imajı aynı zamanda "Yabancı" güçlerle bağlantılıdır. Bu alan, oluşan devlet veya devlet öncesi durumla da ilgili olabilir. Esasen devletin kurulmasından önceki halklar arasındaki ilişki, "potestar" "benimle" veya "ayrıca" terimleriyle ifade edilir. (Boytsov, 2010, s.7).

Destanın oluşumu esas olarak milletin devlet kurma döneminde oluşmuştur. Bu nedenle birçok tarihi şahsiyetin prototipiyle destanlarda karşılaşmak mümkündür. Khoysler'in "Alman Destanı ve Nibelungların Şarkısı" adlı çalışmasında yazar, destandaki tarihi figürlerin prototiplerini netleştirir. Bu çalışmada tarihi figür Theodrich'in prototipi olarak Dietrich, Attila'nın prototipi olarak Etsel vb. imajının ortaya çıkışına tanık oluyoruz. Bu düzenlilik, hemen hemen bütün milletlerin destan yaratılışında gözlemlenebilir.

"Kitab-1 Dedem Korkut" destanında bu tür tarihsel prototiplerle karşılaşırız ve bu imgeler "ben" ve "öteki"nin yüzleşmesinde karşımıza çıkar. Destanda "kendi" kavramı Oğuzlarla ilişkilendirilse de "öteki" kavramı "kara cüppeli kâfirler", "Kıpçak Melik" ve "Şöklü Malik" imgeleriyle ilişkilidir. Bu karakterlerin destana düşmesi tesadüf müydü yoksa bu isimlerin arkasında tarihi bir gerçek mi vardı? Bunu açıklığa kavuşturmak için, 11-13. yüzyıllarda Azerbaycan ve çevresinde yaşanan siyasi olaylara bir göz atalım.

Tarihten bilindiği gibi 12. yüzyılda Selçukluların zayıflaması I. Melikşah'ın iktidara gelmesine yol açmıştır. Melikşah, topraklarını genişletmek ve devletini sağlamlaştırmak için 3 kez Gürcistan'ı ziyaret etmiş ve Gürcü kralına Büyük Selçuklu Devleti'nin otoritesini kabul ettirmiştir (26). Buradan Selçuklu Türklerinin lideri Melikşah'ın Gürcistan ve destanda adı geçen Gürcü Tekuru Kara Tekur ile ilişkisi şu veya bu şekilde yansımıştır. O dönemdeki Türk-Gürcü ilişkileriyle ilgili bir başka ilginç bilgi de 2016 yılında Rus dergisi "Modern em: aktüel problemler teori ve pratiğinin" Beşeri Bilimler dizisinde yayınlandı. Eduard Vartanov'un "Ermeni-Kıpçakların Tercih Etmeleri ve Onların Zorunlu Tanrılaştırılması" yayınlandı. Uzun

Farah CELİL

yıllardır Ermenileri araştıran yazar, Polonyalı, Ukraynalı, Kırım ve Don Ermenilerinin etnik aidiyetlerinin Hay değil Türk olduğunu kanıtlamaya çalışıyor.

Yazar aynı zamanda 12-13. yüzyıllarda Güney Kafkasya'da tek tanrıcılığı kabul eden Kıpçakların yaşadığını belirtmektedir. Böylece Ermenistan'ın Şirak ilinde bugüne kadar korunan Khpchakavank tapınağının adı, kelimenin tam anlamıyla "Kıpçak mabedi" anlamına geliyor.

Yazar aynı zamanda Gürcü Çarı David Agmashenebeli'nin Türk-Kıpçakları Kafkasya'nın güneyine yerleştirdiğini de belirtiyor. Gürcistan'ın Oğuz Türkleri (Selçuklular) tarafından fethedilmesi ve Kıpçakların Gürcistan'ın Tiflis ve Ani şehrine yerleştirilmesinden sonra meydana gelen bu olay, bu şehrin bir Gürcü-Türk şehrine dönüşmesine yol açmıştır.

Bu bölgeye yerleştikten sonra o dönemde Tanrı inancına sahip olan Kıpçaklar, Provoslav dini ile birlikte Hristiyanlığın Monofizit mezhebine tapmaya başlamışlardır.

Güney Kafkasya'ya yerleşen Kıpçaklar, Müslüman Oğuz Türkleri ile tanışır. Bu, Ermenileştirme sürecinin henüz başlamadığı dönemdir.

Böylece Kıpçakların bir kısmı Hristiyanlığı kabul ettikten sonra Gürcü olmuş, bir kısmı da İslam'ı kabul ederek modern Azerbaycan-Borçalı soyluları olmuştur. Son olarak, tek tanrılı Hristiyanlığı kabul eden Kıpçakların bir kısmı, Güney Kafkasya'ya yerleşmeden önce günümüz Ermenistan'ında bir konum elde etmişlerdir (2016, 8 Aralık, Как тюрки-кыпчаки из грузинского города Ани стали «армянами» . Erişim adresi: <https://vzglyad.az/news/74450/Как-тюрки-кыпчаки-из-грузинского-города-Ани-стали-«армянами».html>)

Eserde bahsi geçen Oğuzlarla ilgili olarak, Selçuklu İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Azerbaycan'ın güneyinde Cengiz Han'ın torunu Hülagu Hanın (1256 – 1265) Hülagu devletini kurduğunu (1258 – 1265) belirtmek gerekir. Bu devirde Elhaniler devleti yeniden güçlendi. Bizzat müslümanlığı kabul eden Kazan Han, Mahmud adını aldı. Bu adımın sonucunda yerel feodal beyler ve Müslüman din adamlarıyla ilişkilerini güçlendirmeyi başardı ve onların desteğini kazandı. (Cümşüdlü F. 2017, 25 Mayıs. Azərbaycan Hülakilər (Elxanilər) dövləti tərkibində. Erişim adresi: <https://sesqazeti.az/news/social/612073.html>)

Bu tarihi gerçeklere baktığımızda, Hülagu Han'ının destanına yansıyan Kazan Han karakterinin, Kazan Han'ın tarihi şahsiyetinin prototipi olduğu bir kez daha ortaya çıkıyor. Bu nedenle Kazan Han ve Oğuz boyu bir bütün olarak "kendinden" "kara cüppeli kafirler" olarak, Kıpçak Melik, Şöklü Melik

"Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi"
"International Journal of Humanities and Art"
[trk dergisi/2022]

e-ISSN:2757-6388
Cilt/Volume:3
Sayı/Issue:1

Potestar Ve Törensəl İmagoloji: Kitab-ı Dede Korkut Metninin Araştırılması Üzerine(Potestar And Ceremony İmagology: On Investigation Of Kitab-i Dede Korkut Text)

ve Kara Tekur ise "ötekiler" olarak görünmektedir. Aralarındaki çekişmelerin nedeni budur. Daha doğrusu, Şöklü Melik ve Kıpçak Melik'in siyah cüppeli kafir ile birlikte "öteki" unvanına sahip olması, Kıpçak-Gürcü, Kıpçak-Ermeni paralelliklerinden ortaya çıkmaktadır.

"Kendinden Olan ve Öteki Giyim Unsurlarında"

"Kendinden" ve "öteki" kavramlarını ortaya çıkaran temel unsurlardan biri de ulusal üslup meselesidir. V. B. Zemskov, klişe ve stil kavramlarını imagolojinin nesnesi olarak sunar. Onun kavramına göre bir klişe, bir görüntünün daha net bir şekilde inşası için bir temel olarak hizmet edebilecek ilk hayal gücü biçimidir. İmgeleme, klişenin aksine, çok yönlü, geniş ve öncelikle sanatsal bir görüntü, "öteki"ni görme yeteneğinin elde edildiği ve ifade edildiği edebiyatın, sanatın zihinsel bir ürünüdür. Yazar, karakteri siyasi propaganda aracı, ideolojinin bir parçası olarak tanımlar (Zemskoy, 2000: s. 49). Bu unsurlar çeşitli şekillerde kendini gösterdiği gibi giyim tarzında da kendini göstermektedir. Özellikle destansı yaratılış için tipik olan "yerli" ve "yabancı" imajının belirlenmesinde imajın birçok özelliği ile birlikte giyim tarzı da önemli rol oynamaktadır. Oğuz Türklerinin etno-kültürel değerlerini geniş bir çerçevede yansıtan "Kitab-i Dedem Korkut" destanına bakmak, görüşümüzü netleştirmek için önemlidir. Destanın yazıldığı tarih 11-13. yüzyılları içerdiğinden, bu destanda "yerli" ve "yabancı" kavramları ya görüntünün betimlendiği yerde ya da üslup da dahil olmak üzere farklı zihinsel değerlerde karşımıza çıkar.

"Werner Enninger, araştırmasında, giyimin kodlama sisteminde, değişmeyen sabit mesajların yanı sıra sürekli yeni mesajlar olduğunu kaydetti. Kıyafet kodları incelendiğinde, bu elbiseyi giyen kişinin zihinsel durumu, statüsü, kültürel düzeyi, davranış biçimi vb. belirlenebilir. (Enninger, 1998, s. 92-96) hakkında bilgi almak mümkündür.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, Oğuz Türklerinin semiyotik etnostereotip işaret sisteminde "kendini" ve "öteki" kavramlarını tanımlayan ve "yabancı" ile kendinden olanı ayıran bir kelime birimi olarak "yağı" sözü kullanılmıştır. Yağ kelimesi "Kitab- Dedem Korkud destanında şu şekilde açıklanmıştır:

"Gazan bəğ oğlu Uruz bəgin tutsak olduğu boyı boyı bəyan edər, xaniç hey!" boyunda "Oğlan aydır: "Yağı" deyü, nəyə deyirlər?". Qazan aydır: "Oğul anuncun yağı deyirlər ki, biz anlara yetsəvüz, öldürəriz. Anlar bizə yetsə öldürər", -dedi" (Kitabi-Dədə Gorgud, 1988, s.70)

Destanda "Yağı" kelimesinin eş anlamlısı olarak Shoklü Malik kelimeleri kullanılır: Mere kafir, kara cüppeli kafirler, kafir, takur. Yabancıyı belirleyen birçok ulusal değerlerin yanı sıra tarz olarak renk unsuru da dahildi.

Farah CELİL

Renklerin anlamsal şifresinde renklerin nerede ve nasıl kullanımı “kendi”ni “öteki”nden ayıran temel göstergelerden biridir. Dede Korkut destanında dış giyim, başlık, silahlar vb. dahil olmak üzere birçok giyim tarzı vardır. Oğuz kıyafetleri ile Yağı kıyafetleri arasındaki farklar bu tür kıyafetlerde görülebilir. Örneğin destanda Oğuzların savaş giysisi olarak kullandıkları ana unsur, baş zırhı olan tugulga "altın ışık"tır.

Örneğin, Bekil ile ilgili hikayede Bekil memlekete ışısız döndüğü için hanlar hanı Bayandır Han Bekil'e kızıyor ve nuru Bekil'den geri alıyor (Kitabi-Dede Gorgud, 1988, s.107).

Veya “Gazlık goca oğlu” Yegnek boyunu beyan eder, Hanım, hey! boyunda kardeşini esirlikden kurtarmaya hazırlanan Yegnek rüyasında "ağ ışıklı alpanlar" (Kitabi-Dede Gorgud, 1988, s.95) görüyor.

Dede Korkut destanında kafirin savaş elbisesi "gökyüzü demiri" ifadesi ile hatırlanır. Kanlı Koca Oğlu Kanturalı boyunu beyan eder, Hanım, hey-hey! Boyunda düşmanın savaş kıyafetleri şöyle sunulur: "Koyu tonlarda ve mavi zırhlı yüz kafir seçti (Kitabi-Dede Gorgud, 1988, s.90).

Kaftan, Kitab-ı Dedem Korkut destanında bahsedilen dış giysilerden biridir. Dede Korkut destanında kaftan kelimesi daha çok Beyrek ile ilgilidir.

Dede Korkut destanında gözlemlediğimiz gibi, Oğuz kaftanı da törenlerde özel bir törensel karaktere sahipti. Yani günlük hayatta kaftan beyaz ise, düğün töreninde damadı diğer insanlardan ayıran unsurlardan biri de giydiği kaftanın rengiyle ilgiliydi. "Beyrak bir aydır: “Niye seht oldunuz?” dedi. Ayıtdılar: “Nece seht olmuyalım? Sən gızıl qaftan giyersən, biz ağ qaftan giyeriz” (Kitabi-Dede Gorgud, 1988, s.57).

Veya “Qanlı Qoca oğlu Qanturalı boyunu bəyan edər, xanış, hey” boyunda Selcan xatunun qaftanı belə təsvir edilir: Canvər qaftanlıq: “Ol qızın üç canvər (canavar-red) qalnlığı-qaftanlığı vardı” (Kitabi-Dede Gorgud, 1988, s.85).

Dede Korkut'ta kafirlerin de kaftan giydiğine şahit oluyoruz. Bu kaftan şekli, üslubuyla Oğuz kaftanından ayrılır. Destanda kafirin kaftanı "yarıklı Ardi kaftan" olarak sunulur. "Salur Kazan'ın evinin yağmalandığı boyu beyan eder" bölümünde, kafirin kaftanı şöyle anlatılır: "Kafirin casusu casusladı." Vardı kâfirler arğunu Şöklü Melik'e haber verdi. Yedi bin kaftanının ardı yırtıklı, yarımından gara çaçlu din düşmanı, alaca atlu kafer bindü yılğadu” (Kitabi-Dede Gorgud, 1988, s.42).

Potestar Ve Törenselle İmagoloji: Kitab-1 Dede Korkut Metninin Araştırılması Üzerine (Potestar And Ceremony İmagology: On Investigation Of Kitab-i Dede Korkut Text)

Veya, "Ganturalı'nın kanlı yaşlı oğlu boyunu, hanlık, hey" ilan eder, Selcan hatunun kaftanı şöyle tarif edilir: "Cenvar kaftan: "O kızın üç cenvar (cenvar-kırmızı) kalınlık-kaftanı vardı" (Kitabi-Dede Gorgud, 1988, s.85.)

Oğuzlarda şapka olarak Berk, Şapka, Şapka, Calma, Gecelik kullanılmıştır. Sarık, Oğuzlarda yaygın olarak kullanılan erkek başlıklarından biriydi. Dasata'nın birçok yerinde sarık kelimesini buluyoruz. Beyrek'in kaybolduğu haberini alan babası, bandajını yere vurur. Beyrek'in babası kaba sarık götürüb yere çaldı (Kitabi-Dede Gorgud, 1988, s.57).

Destanda etnostereotip olarak Oğuz'dan ayrılan "yabancı" karakterin kullandığı başlık destanın farklı boylarında görünmektedir.

Yabancı: "Gara şayga" (qara şapka): " Ganlı goca oğlu Ganturalı boyunu bəyan edər, hanım, hey-hey!" boyunda tekurun baş giyimi şöyle anlatılıyor: "Ganturalı geldi, gara şaygalu tekura selam verdi" (Kitabi-Dede Gorgud 1988, s.87)

Keçe börk: "Gazan beğ oğlu Uruz bağın tutsak olduğu boyı beyan eder, xanım hey!" boyunda kaferin baş giyimi böyle tasvir edilmektedir: "On altı bin ip üzəngili, keçe börkli, azgun dinli, quzgun dilli kafer çıga geldi" (Kitabi-Dede Gorgud, 1988, s.69)

Ritüel ve imagoloji

Ritüeller imagolojinin incelediği alanlardan biridir. "Kendinden" ve "öteki" kavramlarını ifade eden unsurlardan biri de mistik mekan ve imgeleriyle ilgilidir. Mekân, "kendi" ve "diğer" görüntüleri tanımlamada özel bir rol oynar. Mekan mistik olduğu kadar tarihi de olabilir. Örneğin, mitolojik kavramda mistik alana ait imgeler vardır. Avrupa folklor metinlerinde devlerin, cücelerin ve tanrıların yeri insanlarınkinden farklıdır. Şamancı bir dünya görüşüne sahip olan Türkler, "yabancı" mekan kavramına da sahiptir. Bu "yabancı" mekanın sahiplerine geniş anlamda "bizden yeyler" denir. Bazen bu mistik dünyanın sahiplerini "öteki" "kendi"nden ayıran bazı unsurlar vardır. Mitolojik dünya görüşüne yansıyan mistik mekânla ilgili "öteki" kavramı, sadece şamancı ritüellerde ifade edilmekle kalmaz, zamanla çeşitli folklor türlerine yayılan destan ve masalların oluşumuna dönüşür.

Vinogradova demonolojik varlıkların isimleriyle olan ilişkisi hakkında şöyle yazıyor:

"Halk demonolojisinde, chthonic iblisler dünyası tam olarak kurulmuş ve istikrarlı bir

"Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi"
"International Journal of Humanities and Art"
[trk dergisi/2022]

e-ISSN:2757-6388
Cilt/Volume:3
Sayı/Issue:1

yapıya sahip değil. Burada fonksiyon, öz niteliğe göre tam ve kesin bir avantaja sahiptir. Karakterler de görünüşte büyük ölçüde amorf; Biçimsizlikleri ile karakterize edilen bu canlıların kendi doğalarından çok kolay başkalaşım geçirmelerinden dolayı dış özelliklerini tespit etmek oldukça zordur. Bu nedenle örneğin Moğol halklarında farklı isimlerle bilinen acı kötü ruhlar, işlev ve görünüm açısından birbirlerinden çok az farklılık gösterdikleri için tam olarak ayırt edilememektedir. Bu varlıkların isimlerinin anlamlarının kısmen veya tamamen örtüşebileceğini de belirtmekte fayda var. Bu nedenle, gelenek taşıyıcısının demonoloji hakkında konuşurken karşılaştığı zorluklardan biri, mitolojik bir karakterden ismiyle değil, görünüşü ve işleviyle söz edildiğinde, birkaç isim ve terimin aynı anda ona uyabileceğinin açıkça ortaya çıkmasıdır." (Vinoqradova 2000, s.208).

Birçok masal ve efsane metninden örnekler veren V.Y. Propp, kahramanın sessizliğini, ölümlerin dünyasına girişi olarak değerlendirdi. V.Y. Propp'un kutsal kahkaha teorisine göre, yukarıda da belirttiğimiz gibi, sessizlik, gülmeye yönelik bir tür tabu faktörüyle ilişkiliydi. Ölümlerin dünyasına girmek ve tekrar dönmek için, kısacası inisiyasyon şartını geçmek için sessizlik gerekliydi. Yazar, Yakut şamanları arasında düzenlenen ritüellerden bir örnek vererek, bunun hakkında şunları yazdı:

"Ölümler dünyasında gülmek yasaktır." Ona adanan ritüel, ölümün bir simülasyonudur. Gören, dünyayı tamamen terk etmediğini anlar. Benzer şekilde, bir şaman ölümler dünyasına girdiğinde kahkahalarla kendini ele verir. Öyle görünüyor ki gülen hediyelerden mahrum kalır" (Propp, 1976, s.183)

Bu tür ritüelistik mekânlar ve destanlara dönüşen imgeler Dede Korkut destanına da yansımıştır. "Kitab-ı Dedem Korkut" destanında, Dede Korkut'un kız almaya gittiği "öteki yer", "öteki yerin sahibi" Deli Garcar'ın diliyle anlatılır: "Ayaklılar buraya geldiği yog. Ağızlılar bu suyımdan icdiği

Potestar Ve Törenselle İmagoloji: Kitab-1 Dede Korkut Metninin
Araştırılması Üzerine (Potestar And Ceremony İmagology: On Investigation
Of Kitab-i Dede Korkut Text)

yog" (Kitabi-Dede Gorgud, 1988, s.56). Bu mekanın mevcut olduğu yer Dede Korkut'un dilinden şöyle anlatılır: "Garşu yatan gara tağını aşmağa gelmişem" (Kitabi-Dede Gorgud, 1988, s.56).

Buraya ulaşım için Dede Korkut keçi başlı "Keçer aygırı" ve "toğlu başlı Turu aygırı" kullanılmaktadır. Destanda Dede Kokrut "Nagah gaçma-koma" olarsa, birisini binem, birisini yedem" (Kitabi-Dede Gorgud, 1988, s.55). diyor. Bu metinden, şaman ritüelinin bir dönüşümü açıkça gözlemlenebilir. Mit metni şair tarafından yeni bir yorumla sunulsa da değişmez metin yine de şamanın mistik dünyaya yolculuğunu anlatır.

Masal metinlerinde kahramanın gittiği diğer dünyadaki "ötekiler" in onu fark etmemesi için "ötekiler" onu ne kadar çağırırlarsa çağırırlar geriye bakmamalıdır. Aynı zamanda destanlarda "öteki" yer, tarihi-coğrafi bir yer veya var olan bir nesne, kale vb. de görünebilir. Örneğin Kanturalı'nın Gürcistan'dan Kara Tekur'un kızıyla evlenmek için yola çıkması, Beyrek'in Baybur Kalesi'ndeki 16 yıllık esareti (Kitabi-Dede Gorgud, 1988, s.59). Burada tabunun çiğnenmesinin doğurduğu lanete tanık oluyoruz. Lanetin ana unsuru kelimedir. Bu tür durumlar genellikle destanların yaratılmasında bulunabilir. "Kitab-ı Dedem Korkut" destanının "Oğuz milletinin belası" ünlü karakterlerinden biri olan Tepegöz'ün doğuşu, dayatılan tabuya meydan okumanın sonucuydu. Bu motifte, sosyal yasaların ilk embriyolarını da gözlemliyoruz. Ancak, şu anda asıl amaç bu değil, arsadaki tabu motifinin açılmasıdır.

Nitekim "Basatın Tepegözü Öldürdüğü" boyda Gonur Koca Oğlu Sarı Çoban'ın koyun güderken perilere rastladığı söylenir. Çoban yapıncağını perilere atar ve birini yakalamayı başarır, "tamah salıb onu kucaklar". Bir süre sonra peri kızı çobana döner ve "Çoban, emanetini gel al!"- dedi. Emma, Oğuzun başına zeval getürdin" (Kitabi-Dede Gorgud, 1988, s.98). Burada da tabunun çiğnenmesi sonucunda korkunç yaratığın doğuşuna, daha doğrusu kişinin yasağa karşı çıkması sonucu kaos yaratılmasına tanık oluyoruz. Burada da lanetin ana unsuru sihirli kelimedir. Bu motifi analiz edersek, Tepegöz'ün doğumunun ana nedeninin, ölümlü ve dünyevi bir insanın, maddenin ötesinde bir şey ile kutsal dünyaya ait bir peri ile bağlantı kurma girişiminin sonucu olduğunu anlayabiliriz. Bu durum isteğe bağlı değildir, çobanın nefesine sahip çıkmasının bir sonucudur.

Analizimizden, folklorun yaratılmasına yansıyan imgebilim kavramının, folklor metinlerinde yalnızca tarihsel olayların etnostereotipik imgeleri biçiminde ortaya çıkmadığı, aynı zamanda ritüel anları da ortaya koyduğu sonucuna varıyoruz.

Farah CELİL

"Kitab-ı Dedem Korkut" da kara cüppeli kafirler, Kıpçak Melik, Kara Tekur, Kafir kızı gibi imgeler tarihi şahsiyetlerin "öteki" prototipleri olarak karşımıza çıkıyorsa, Selcan Hatun, Banu Çiçek imgelerinin anlamsal yükü tasavvufi dünyaya ait kadın imgelerini içermektedir.

Sonuç

Edebi metnlere yansıyan imagoloji kavramı tarihsel olayların etnostereotip görüntüleri biçiminde ortaya çıkar. Bu olgu, edebi metinlerde olduğu gibi folklor metinlerinde de görülmektedir. Özellikle kahramanlık destanlarında "kendimden" ve "öteki" sorunu, iktidar meselelerinde ciddi biçimde kendini gösterir. Dede Korkut destanı bunun açık bir örneğidir. Oğuz-Kıpçak ilişkilerinin destanda kara cüppeli kâfirler şeklinde olarak ortaya çıkmasının tarihsel nedenleri vardır. Bu sorunun kökü Melikşahın yarattığı Kilikiya devletinin terkinde yer alan Kıpçak-Ermeni-Gürcü birliyinin Oğuzların yarattığı Hülakü devletine münasibeti gibi ortaya çıkıyor. Destanda imagoloji olgusu yalnızca bir iktidar sorunu değil, aynı zamanda, giyim tarzında, törensel mekamlarda da ortaya çıkmaktadır.

"Kitab-i Dede Korkut" da kara cüppeli kafirler, Kıpçak Melik, Kara Tekur vb. tarihi şahsiyetler "öteki" prototipler olarak karşımıza çıkıyorsa, Selcan Hatun, Banu Çiçek karakterlerinin anlamsal yükü mistik dünyaya ait kadın imgelerini içermektedir.

Kaynakça

1. Kitabi-Dədə Qorqud. (1988). Bakı: Yazıçı
2. Ergin M. (1964). Dede Korkut Kitabı. Ankara: Ankara Üniversitesi Basım evi.
3. Süslü Ö. (1989). Tasvirilere göre Anadolu Selçuklu Kıyafetler. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi yay.
4. Ögel B. (2014). Türk Mitolojisi. Cilt 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu yay.
5. Enninger W. (1998). Giyim. Milli Folklor, Çev. Dr. Nebi Özdemir, , C.5, Güz. 39.
6. Alekseyeva S. A. (2017). Komparativistiçeskiy analiz russkoy i nemetskoyazıçnoy kultur v Rosii XVIII-XIX vekov. Vıpusknaya

"Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi"
"International Journal of Humanities and Art"
[trk dergisi/2022]

e-ISSN:2757-6388
Cilt/Volume:3
Sayı/Issue:1

Potestar Ve Törensəl İmagoloji: Kitab-ı Dede Korkut Metninin
Araştırılması Üzerine (Potestar And Ceremony İmagology: On Investigation
Of Kitab-i Dede Korkut Text)

kvalifikasionnaya rabota po napravleniyu: filosofiya osnovnaya obrazovatel'naya proqramma: bakalavriat. Sankt –Peterburq.

7. Boytsov M. (2010) Çto takoe potestarnaya takoe imagologiya?// Vlast i obraz". Oçerki potestarnoy imagologii. Sankt- Peterburq: Aleteya. 5-38
8. Vinoqradova L. N. (2000). Narodnaya demonologiya i miforitual'naya tradisiya slavyan. Moskva: İndrik.
9. Osebkov A. R. (2010) "İmagologia// Znaniye. Ponimaniye, Umeniye. №1. 251-261
10. Propp V.Y. (1976). Folklor i deystvitelnost. Moskva:. Nauka
11. Zemskov Z.B. (2000). "Teoreticeskie aspekti: // Obraz Rosii Na perełome: i prosloy i sovremennoy v kulture, literature Yevropı i Ameriki (konets XX - naçalo XXI v.). Otv. red. Saxodin A.P. Qrusevskaya T.Q. Etnologiya Moskva: İzd. Sentr "Akademiya" Vissaya skola. 149-164
12. Stepanov Y.S. (1997) Konstantı, Slovar russkoy kulturi. Moskva: Akademiçeskiy Proekt
13. Hoysler A. (1960). Germanskiy qeroiceskiy epos i skazanie o Nibelungax. Moskva
14. <https://vzglyad.az/news/74450/Kak-tyurki-kypchaki-iz-gruzinskogo-goroda-Ani-stali-«armyami».html> 2016, 8 Aralık
15. <https://sesqazeti.az/news/social/612073.html> 2017, 25 Mayıs

APA kaynakça sistemine göre kaynaklar belirtilir.

Resources are specified according to the APA bibliography system.

Bilgi için / For info: http://www.tk.org.tr/APA/apa_2.pdf

